

ASPECTE ALE LUPTEI MASELOR POPULARE DIN ORAȘUL ȘI RAIONUL LUGOJ ÎMPOTRIVA DICTATURII MILITARO-FASCISTE ȘI A RĂZBOIULUI ANTISOVIETIC

N. DUMITRESCU și I. GEORGESCU

Instaurarea regimului dictaturii militaro-fasciste, la începutul lunii septembrie 1940 și atragerea României în războiul antisovietic au înrăutățit considerabil condițiile de viață ale întregului popor, au dus la intensificarea măsurilor teroriste împotriva maselor populare și îndeosebi a clasei muncitoare.

„Perioada dictaturii militaro-fasciste și a războiului dus alături de Germania hitleristă — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — constituie cea mai neagră pagină din istoria modernă a României. Dictatura militaro-fascistă, executând ordinele Germaniei, a dus o politică de exploatare prădalnică a resurselor naturale, a bogățiilor țării, a pus industria, agricultura și transporturile în slujba războiului agresiv hitlerist. În anii războiului economia românească, resursele țării au fost secătuite, ceea ce a făcut ca la sfârșitul războiului producția industrială să reprezinte circa 50% față de cea dinainte de război”¹.

Această caracterizare își găsește deplina autenticitate și prin situația economică din orașul și raionul Lugoj din acea vreme, care s-a înrăutățit mereu pe seama maselor muncitoare.

Din cele 23 de fabrici și întreprinderi existente în această perioadă în orașul Lugoj, întreprinderea „Muschong” avea circa 800 de muncitori, două întreprinderi (Industria textilă și Filatura de mătase naturală) aveau între 300—400, trei aveau aproximativ câte 100, iar restul, sub 50 de muncitori². Aceste întreprinderi, în mare parte militarizate, lucrau pentru armată, muncitorii fiind supuși aceluiași regim de exploatare și teroare ca și în restul țării. Făcînd uz de faptul că muncitorii „sînt mobilizați”, patronii refuzau să le plătească concediile, să respecte repausul duminical, să plătească orele suplimentare lucrate, să ia vreo măsură privind protecția muncii.

Deși au fost considerate stabilimente de mică importanță economică, personalul întreprinderilor lugojene a fost pus totuși sub controlul comandamentului militar și al „îndrumătorilor militari”. Decretul-lege din 2 octombrie 1941, prin care s-a legalizat nerespectarea repausului duminical, dădea totodată posibilitatea patronilor să prelungească ziua de muncă la 12 ore și chiar mai mult. La

¹ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Editura Politică, București, 1966, p. 48.

² Arh. st. Banat, fond. Inspec. ind. Timișoara, dos. nr. 236, f. 109 ; dos. nr. 226, f. 70.

toate acestea se adăugau condițiile deosebit de grele în care trebuiau să lucreze muncitorii din întreprinderi.

O dată cu militarizarea întreprinderilor au fost, de asemenea, introduse carcerile și bătaia, ca mijloc oficial de represiune a muncitorilor care întârziu sau manifestau vreo nemulțumire³.

În același timp, existau muncitori în șomaj parțial, deoarece la unele întreprinderi, datorită lipsei de materii prime, se lucra un timp redus. Astfel, în 1940, Filatura de mătase naturală a lucrat numai 7 luni, lăsînd fără lucru, timp de 5 luni de zile, peste 250 de muncitori⁴. La întreprinderea „Industria textilă“, în 1941 s-a lucrat timp de 8 luni într-un singur schimb. În 1942, Filatura de mătase naturală a lucrat numai 85 de zile, concediind 217 muncitori⁵. Întreprinderea de băuturi „Besco“, cea metalurgică „Arico“ și altele au concendiat în anul 1942 peste 100 de muncitori din lipsă de materii prime. În același an, întreprinderile textile „Banatul“, „Moară și țesătorie“, fabricile de țigle și cărămizi „Muschong“ au redus timpul de lucru, tot din cauza lipsei de materii prime, menținînd salariile mult sub nivelul prețurilor articolelor de primă necesitate⁶.

Concedierile s-au menținut și în anii următori, întreprinderile primind materii prime în cantități tot mai mici, din cauza războiului. În 1943, de pildă, „Industria textilă“ înregistrează o nouă reducere a producției marfă⁷ și concediază o parte din muncitori⁸. Filatura de mătase naturală și-a întrerupt complet activitatea pentru o perioadă de 6 luni, concediind din nou 230 de muncitori⁹.

Lipsă de materii prime au resimțit și numeroasele ateliere meșteșugărești din oraș și din raion, fapt care a contribuit la înrăutățirea situației economice a meseriașilor, calfelor și ucenicilor¹⁰. Uneori chiar puțina materie primă pe care și-o puteau procura întreprinderile și atelierele era de proastă calitate, astfel că muncitorii care lucrau în acord ajungeau la sfîrșitul săptămîinii să primească salarii cu care nu puteau să-și asigure nici măcar pîinea¹¹.

Într-un articol publicat la 11 octombrie 1941, ziarul burghez timișorean „Vestul“ recunoștea starea mizeră a maselor populare din Banat. „Astăzi nu te mai poți apropia de nimic — scria ziarul — nu mai poți să-ți faci o haină, să-ți cumperi o pereche de ghete, o pălărie; trebuie să renunți la toate și să te mulțumești a trăi mai mult decît modest, a te hrăni cu ce se nimereste“¹².

Specula, care lua zilnic proporții nemaicunoscute, punea marea masă a oamenilor muncii în imposibilitate de a-și asigura cele mai elementare condiții de

³ *Din istoria contemporană a României*, Editura Științifică, București, 1965, p. 121.

⁴ Arh. st. Banat, fond. Inspect. ind. Timișoara, dos. nr. 207, f. 175.

⁵ *Ibidem*, dos. nr. 207, f. 191; dos. nr. 208, f. 323, dos. nr. 205, f. 108.

⁶ *Ibidem*, dos. nr. 238, f. 175; dos. nr. 226, f. 91.

⁷ Arh. st. Lugoj, fond. Pref. jud. Severin, cabinetul prefectului, doc. nr. 2437, f. 4, din 19 iulie 1943.

⁸ *Ibidem*, doc. nr. 5329/1943, f. 7.

⁹ *Ibidem*, f. 8.

¹⁰ *Ibidem*, doc. nr. 3432/1943, f. 43.

¹¹ *Ibidem*, f. 45.

¹² „Vestul“, nr. 2851, 11 oct. 1941.

viață. Într-un raport informativ al Parchetului din Timișoara, din 7 iulie 1941, se arată : „preocuparea populației românești este grija zilnică cauzată de greutatea alimentării”¹³, ce ducea la frământări și nemulțumiri mereu crescînde în rîndurile populației.

În timp ce între anii 1941 și 1944 prețurile alimentelor, îmbrăcămintei și încălțămintei au crescut de 3—4 ori, salariile au sporit doar de 2—3 ori¹⁴.

După cum reiese dintr-un articol publicat în „Scînteia” din 22 septembrie 1944, decalajul dintre nivelul salariilor și nivelul prețurilor a crescut în felul următor :

Data	Creșterea salariilor	Creșterea prețurilor produselor de larg consum
august 1939	100	100
decembrie 1941	168,5	412,1
decembrie 1942	212,4	712,1
decembrie 1943	265,5	1085,3
august 1944	275,5	1392,8

Salariile, deși foarte mici în raport cu costul vieții, erau în același timp și foarte diferențiate. Așa, de pildă, în timp ce directorul tehnic al Filaturii de mătase naturală avea un salariu lunar de 46 000 lei, o muncitoare câștiga în medie lunar 1 465—2 000 lei. Un țesător de la întreprinderea „Moară și țesătorie” primea lunar 1 200 lei, în timp ce salariile personalului administrativ erau de 8—9 ori mai mari decît ale muncitorilor¹⁵.

În anul 1943, înseși organele Siguranței sînt nevoite să recunoască faptul că muncitorii de la 23 de întreprinderi din Lugoj au un salariu mediu de 800—1 800 lei săptămînal, mult prea mic în raport cu scumpetea, iar „problema muncitorilor este cea mai importantă, fiindcă aici prinde teren propaganda comunistă”¹⁶. Starea de spirit în rîndurile muncitorilor este foarte agitată, mai ales din cauza urcării vertiginoase a prețurilor la articolele de primă necesitate. Ridicarea prețului pîinii la 21 de lei kg., la făină, grăsimi etc. — arată rapoartele Siguranței — a nemulțumit în mod special pe muncitorii din întreprinderi¹⁷. Mari nemulțumiri sînt semnalate la toate întreprinderile din Banat, între care și Filatura de mătase naturală din Lugoj¹⁸. Înseși comandamentele militare ale întreprinderilor „Industria textilă”, „Muschong”, „Ferdinand” (azi Oțelul roșu), „Nădrag” etc. sînt nevoite să raporteze că „nevoile alimentare ale muncitorilor,

¹³ Arh. st. Banat, fond. Parchetul Timișoara, dos. nr. 4, f. 318.

¹⁴ A. Vijoli, *Sistemul bănesc în slujba claselor exploatare din România*, Editura Științifică, București, 1958, p. 320.

¹⁵ Arh. st. Lugoj, fond. Pref. jud. Severin, cabinetul prefectului, doc. nr. 226/1944, f. 165.

¹⁶ *Ibidem*, doc. nr. 3432/1943, f. 46.

¹⁷ *Ibidem*, doc. nr. 2226/1943, f. 18.

¹⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., dos. nr. 8791, f. 342.

viața plină de mizerie, îi fac susceptibili să primească orice sugestii și eventual să reacționeze”¹⁹.

Buletinul informativ pe luna februarie 1943, al Comandamentului militar al uzinelor „Ferdinand” și „Nădrag” arată : *Starea de spirit a lucrătorilor și muncitorilor este rea și se accentuează din ce în ce mai mult*, provenind din aceleași cauze pe care le-am semnalat și prin buletinele anterioare, și anume :

a) Greutatea procurării articolelor de îmbrăcăminte (din cale afară de scumpe și nici nu se găsesc), cu toate că unele au fost procurate prin mijlocirea uzinelor, totuși în cantități mici și la prețuri prea ridicate (deși mai ieftine decât pe piață), față de media câștigului lucrătorilor.

b) Reducerea foarte multă a cotelor articolelor alimentare, de primă necesitate.

	Rații anterioare	Rații în prezent
lucrător, muncitor		
— făină grâu pentru pâine	8,250 kg.	5,850 kg.
— porumb	16 kg.	11 kg.
soție și copii		
— făină grâu pentru pâine	4,600 kg.	1,950 kg.
— făină orz pentru pâine	1,000 kg.	1,170 kg.

c) Din cauza scumpetei excesive a articolelor de îmbrăcăminte și alimentare în raport cu media câștigului lucrătorilor și muncitorilor, mulți dintre ei primesc, la finele lunii, în mână, sume infim de mici, iar alții nu mai primesc absolut nimic.

Din această cauză, lucrătorii și muncitorii *aflați în această situație trăiesc în mizerie*.

d) Starea de spirit în ultimul timp s-a înrăutățit încă mai mult, iar la uzina „Nădrag” în cursul săptămânii 15—20.II. a.c. am constatat că această stare de spirit se prezintă într-o formă mult mai gravă decât până în prezent, și nu așteaptă decât numai momentul favorabil de a trece la manifestațiuni pe față...

Starea materială a muncitorilor și lucrătorilor, întrucât *influențează în mod direct și capital asupra stării lor morale*, comportă o atenție deosebită, cu atât mai mult pentru muncitorii și lucrătorii acestei întreprinderi care muncesc din greu, în permanență, zi și noapte (pe trei schimburi) și fără repaus, nici chiar în zilele de sărbători...”²⁰ (sublinierile aparțin raportorului).

O descriere cum nu se poate mai clară a situației muncitorilor din acest colț de țară, o recunoaștere directă a stărilor de lucruri din partea oficialităților, care, și fără alte comentarii, vorbește de la sine.

¹⁹ Arh. st. Lugoj, fond. Pref. jud. Severin, cabinetul prefectului, doc. nr. 266/1944, f. 17.

²⁰ *Ibidem*, doc. nr. 5540/1943, f. 1—3

Situația tineretului muncitor, sub 18 ani, era și mai grea. Chiar dacă tinerii aveau o vechime de 3—4 ani în câmpul muncii, primeau salarii mici față de muncitorii mai vârstnici, care aveau peste 18 ani²¹. Aceasta dovedește crunta exploatare a tineretului, care era obligat să muncească de la o vârstă fragedă, în condiții grele, fiind retribuit cu salarii sub nivelul mediu al restului muncitorilor, deși presta aceeași muncă.

Numeroase documente atestă, de asemenea, starea de nemulțumire care se crease și în rândurile țărănimii, din cauza condițiilor grele de viață și a multiplelor obligații la care erau impuși de către statul burghezo-moșieresc. Într-un raport al Siguranței din septembrie 1943 se arată că „fixarea prețului grâului la 2 600 lei 100 de kg este foarte mic în raport cu prețul îmbrăcăminte și încălziminte pe care abia pot s-o găsească. În general starea de spirit a țăranilor este neliniștitoare datorită faptului că le lipsesc cele necesare pentru casă în timpul iernii”²².

Această stare de nemulțumire crescândă este recunoscută de Siguranță și evidențiată și sub alte aspecte, și anume: „că într-adevăr printre muncitori și populația săracă se observă o nemulțumire pentru faptul că oamenii bine înstăriți pot beneficia de scutire de mobilizare, pe baza că posedă tractoare, tutun, sfeclă de zahăr, bumbac și oi, iar cei săraci sînt nevoiți a pleca pe front, neavînd posibilitatea de a se scuti de mobilizare”²³.

Adîncă nemulțumire a maselor populare față de regimul militar fascist și față de războiul antisovietic s-a manifestat nu numai în rândurile clasei muncitoare și ale țărănimii, ci și în rândurile altor pături sociale: funcționari, pensionari, învățători și profesori, o însemnată parte a micii burghezii — asupra cărora se răsfrîngeau negativ ororile războiului și ale politicii antinaționale a guvernului antonescian. Această stare de lucruri este recunoscută chiar de oficialități. „Mai mari decît nemulțumirile muncitorilor din întreprinderi — se spune într-un Buletin informativ al Prefecturii fostului județ Severin, din 5 iunie 1943 — sînt însă nemulțumirile *funcționarilor publici*, care într-adevăr cu salariile actuale nu mai pot face față traiului și nevoilor zilnice²⁴. Din același document reiese că un funcționar din orașul Lugoj, șef de birou, primea ca salariu plus indemnizația de scumpete suma de 13 256 lei pe lună. Această sumă era mult prea mică pentru întreținerea sa și a familiei, soția cu doi copii, deoarece chiria costa aproximativ 3 000 lei, laptele pentru copii se ridica la 2 700 lei, pîinea — aproximativ 1 100 lei, încălzit și iluminat — 1 500 lei, iar un costum de haine era 25 000—30 000 lei.

Vorbînd despre creșterea prețurilor la articolele de îmbrăcăminte și încălzăminte, într-un raport al oficialităților din 1943, se recunoștea că „sînt exagerat de urcate din care cauză funcționarii și populația cu modeste mijloace de trai nu-și pot procura aceste articole”²⁵.

²¹ Arh. st. Lugoj, fond. Pref. jud. Severin, cabinetul prefectului, doc. nr. 2645/1943, f. 5.

²² Arhiva C.C. al P.C.R., fond 11, dos. nr. 8887, f. 59—61.

²³ *Ibidem*, dos. nr. 8992/46, f. 492.

²⁴ Arh. st. Lugoj, fond. Pref. jud. Severin, cabinetul prefectului, doc. nr. 8957, f. 8.

²⁵ Arh. Sfatului popular regional Banat, fond. Inspect. g-ral ad-tiv, dos. nr. 41/1943, f. 37.

La pauperizarea maselor populare și, în genere, a unor noi categorii sociale, au contribuit și nenumăratele impozite directe. Nemulțumirea populației față de aceste impozite reiese și din faptul că, din cele 4 095 de cazuri de impunere făcute de secția financiară a orașului Lugoj în anul 1941, un număr de 1 705 persoane, adică 37% din cei impuși au făcut apeluri contra impozitelor mărite²⁶. Într-un document din 1943 se arată că și impozitele meșteșugarilor și comercianților au crescut în acest an de 6—10 ori față de anul 1942²⁷.

În primăvara anului 1944, cu ocazia noului impozit statistic de 1 000 lei, impus asupra tuturor persoanelor între 21 și 60 ani, s-au ivit noi nemulțumiri în rândurile funcționarilor, micilor meseriași, muncitorilor manuali și ale micilor agricultori, deoarece acest impozit nu a fost făcut în mod proporțional cu posibilitățile de câștig și de existență a persoanelor, toți fiind obligați să plătească la fel²⁸.

La această stare economică și socială trebuie adăugate și celelalte măsuri politice și represive întreprinse de guvernul antonescian. Regimul militarofascist, prin decretul-lege nr. 314 din septembrie 1941, a lichidat toate drepturile și libertățile democratice: dreptul la asociere, întrunirile și demonstrațiile²⁹. Participarea la orice acțiune patriotică a fost crunt reprimată, organizatorii unor asemenea acțiuni fiind pedepsiți cu ani grei de închisoare, mergând până la condamnarea la moarte. După instaurarea dictaturii fascisto-antonesciene au fost desființate organizațiile profesionale — breslele — cu scopul de a înlătura orice posibilitate legală, orice drept de asociere și întrunire a oamenilor muncii.

La 17 septembrie 1942 a fost publicat decretul-lege nr. 687 prin care se extinde pedeapsa cu moartea asupra aceluia care, sub o formă sau alta, ar lovi în producția de război.

Condițiile economice și de viață deosebit de grele și măsurile luate de regimul militarofascist antonescian au determinat profunde nemulțumiri în rândul maselor muncitoare din oraș și raion, au sporit avântul lor revoluționar.

Așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în expunerea la cea de-a 45-a aniversare a creării P.C.R.: „Partidul comunist, exponent al intereselor naționale ale întregului popor, s-a ridicat de la început cu hotărâre împotriva agresiunii Germaniei fasciste și a războiului împotriva Uniunii Sovietice, a dat glas frământărilor și aspirațiilor uriașei majorități a populației țării, a organizat rezistența antifascistă și lupta maselor populare pentru răsturnarea regimului antonescian, ieșirea din războiul purtat alături de Germania și alăturarea forțelor antihitleriste“³⁰.

Ca în întreaga țară, și în orașul și raionul Lugoj comuniștii s-au aflat tot timpul în fruntea maselor muncitoare, au desfășurat o intensă muncă politică de lămurire a acestora asupra consecințelor nefaste ale dictaturii militarofas-

²⁶ Arh. st. Lugoj, fond. Pref. jud. Severin, cabinetul prefectului, doc. nr. 5646/1942, f. 19.

²⁷ *Ibidem*, doc. nr. 3432, f. 48.

²⁸ *Ibidem*, doc. nr. 751, 27 mai 1944, f. 1.

²⁹ *Vezi* „Monitorul oficial“, nr. 39, 15 septembrie 1941.

³⁰ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 48.

ciste și a politicii antinaționale a guvernului antonescian. Ei au inițiat, organizat și condus numeroase acțiuni împotriva exploatării capitaliste, a dictaturii și mașinii de război fasciste. Sub conducerea comuniștilor, nemulțumirile maselor s-au transformat în variate acțiuni de luptă, ca : proteste, nesupunere la lucru, conflicte de muncă, sabotaje etc.

În perioada anilor 1941—1944 în întreprinderile importante din Timișoara, Reșița, Lugoj, Arad etc. au activat puternice organizații comuniste și ale U.T.C.³¹. În momentul izbucnirii războiului, în Lugoj activau celule ale P.C.R. în întreprinderile „Muschong“, „Industria textilă“ și „Moară și țesătorie“, sub conducerea directă a Comitetului regional Banat al P.C.R. care avea un comitet județean pentru fostul județ Severin și Hunedoara, cu sediul la Lugoj³². Într-un raport al Siguranței din 28 noiembrie 1944 se relatează că : „La Lugoj și mai ales la Caransebeș există vaste organizații comuniste“³³. Autoritățile burghezo-moșierești urmăriseră cu îngrijorare creșterea influenței Partidului Comunist Român în rândul maselor de muncitori și al altor categorii sociale.

Un ajutor prețios în lupta revoluționară a comuniștilor l-a constituit și contribuția celulelor U.T.C. care activau sub îndrumarea Comitetului regional Banat al P.C.R. Celule U.T.C. au fost organizate aproape peste tot unde existau celule de partid. În Lugoj au activat celule ale U.T.C. încă de la întemeierea sa, reorganizate în ianuarie 1939 pe baza celulelor de fabrică, din școli și de la sate³⁴.

„Uteciștii — se relatează într-un raport — îndeplineau anumite sarcini trasate de partid. Ei răspândeau manifeste, afișe și aduceau diferite materiale de propagandă pentru organizația P.C.R. din Lugoj. Autoritățile persecutau chiar și familiile acelor uteciști care erau descoperiți sau numai bănuți de activitate comunistă³⁵.

Printre organizațiile politice antifasciste care au activat în Lugoj a fost și organizația locală „Uniunea patrioților“ înființată în anul 1942, care și-a desfășurat activitatea în rândul păturilor mijlocii orașenești³⁶.

Comitetul regional Banat al P.C.R. a desfășurat o largă muncă politică în rândul oamenilor muncii în vederea organizării luptei lor. Au fost editate și răspândite de pildă, în cursul lunii iulie 1941 manifeste și lozinci în întreprinderi și la sate, pe străzi sau în piețe publice, împotriva dictaturii militarofasciste și a războiului hitlerist, scrise în limba română, germană și maghiară³⁷.

Activitatea organizațiilor P.C.R. a luat în anii următori o amploare tot mai mare. Comuniștii se aflau în primele rânduri în lupta împotriva dictaturii

³¹ „Scînteia“, nr. 5380, 16 decembrie 1961.

³² Arhiva C.C. al P.C.R., fond 11, dos. nr. 8888, f. 122, vezi și dos nr. 286, f. 15, 77—78 ; dos. 4670, f. 3, 5.

³³ *Ibidem*, dos. nr. 8888, f. 99.

³⁴ *Ibidem*, dos. 4670, f. 3, 7.

³⁵ Arh. st. Lugoj, fond „C-27“, dos. nr. 1, f. 2.

³⁶ *Ibidem*, f. 9 ; Fl. D r a g n e, *Cu privire la organizațiile de masă create și conduse sau îndrumate de P.C.R.*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.“, 6, 1964, pp. 119—120.

³⁷ *Ibidem*.

fasciste și a războiului hitlerist. În rapoartele Siguranței din această perioadă se relatează că, în urma perchezițiilor efectuate la domiciliul unor comuniști din conducerea celulelor de partid, s-au găsit materiale de propagandă comunistă și mijloace de multiplicare a lozincilor și manifestelor. La unul dintre comuniști s-au găsit, de pildă, două benzi (suluri) de pânză, una de culoare albă și alta roșie, din care erau tăiate 7 bucăți de 3/6 cm pe care erau imprimate cuvintele: „Jos Hitler“, „Jos Antonescu“, „Jos războiul“, „Vrem pace“. S-au mai găsit un manifest comunist și 100 de litere din cauciuc de diferite dimensiuni, cu ajutorul cărora se imprimau pe hârtie sau pe pânză diferite lozinci sau manifeste comuniste³⁸. În localitate funcționa o mică tipografie clandestină cu litere din cauciuc unde se tipăreau lozinci și manifeste, care erau apoi lipite noaptea pe clădiri, garduri, uși³⁹.

În noaptea de 18/19 noiembrie 1942, autori necunoscuți — se arată într-un raport al Siguranței — au răspândit în orașul Lugoj mai multe hârtii de mărime de aproximativ un sfert de coală pe care era scris cu mâna, cu cerneală, cu scris inegal, următoarele: „Jos cu Germania“. Cercetările întreprinse n-au putut descoperi pe autori, dar „nu pot fi alții decât elemente comuniste“ — încheie raportul Siguranței⁴⁰. De asemenea, în nopțile de 1/2 și 18/19 august 1943 s-au răspândit manifeste comuniste la Lugoj și Caransebeș, scrise de mână cu creion roșu și care cuprindeau următoarele: „Vrem pace“, „Proletari din toate țările, uniți-vă“, semnat U.T.C. și desenat secera și ciocanul⁴¹. Începând cu luna octombrie 1943, au început să fie răspândite de către comuniști și uteciști, la Lugoj și în alte centre din Banat, manifeste dactilografiate în număr mare.

Un rol important în activitatea de propagandă antifascistă a avut și publicația ilegală „Presa liberă“ care a apărut în cursul anului 1941, sub îndrumarea Comitetului regional Banat al P.C.R.⁴². Activitatea publicației „Presa liberă“ a fost continuată, începând din ianuarie 1942, de publicația patriotică „România liberă“-Banat⁴³, care aborda o mai bogată informare cu privire la diferitele aspecte ale luptei antifasciste a maselor populare, oglindind într-o măsură mai mare lupta antifascistă a țărănimii bănățene⁴⁴. Pentru a putea fi strecurate mai ușor din mână în mână, ziarele ilegale⁴⁵ erau formate din două sau trei foite de hârtie bătute la mașină pe ambele părți iar din 1943, trase la șapirograf. După redactare erau trimise prin curieri speciali de la Timișoara la Reșița, Lugoj, Arad și în alte centre industriale.

Activitatea politică a Comitetului regional Banat al P.C.R. și a celulelor P.C.R. din Lugoj a fost desfășurată în primul rând în direcția lămuririi maselor populare asupra caracterului nedrept, de jaf, al războiului hitlerist, a mobilizării lor împotriva dictaturii militarofasciste și a cotropitorilor hitleriști. În

³⁸ Arh. st. Lugoj, fond. Pref. jud. Severin, cabinetul prefectului, actul nr. 5405, f. 4.

³⁹ *Ibidem*, fond. „C-27“, dos. nr. 1, p. 9.

⁴⁰ *Ibidem*, doc. nr. 7157/1942, f. 5.

⁴¹ *Ibidem*, doc. nr. 3432/1943, f. 4.

⁴² Arhiva C.C. al P.C.R. fond. nr. 1, dos. nr. 134, f. 1—65.

⁴³ *Ibidem*, dos. nr. 141, f. 14.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ E. Cimponeriu, *Presa ilegală din Banat editată și îndrumată de partid în anii 1941—1944 în „Studii“*, nr. 5/1962, pp. 1173—1174.

acest scop circulara din 8 iulie 1941 a C.C. al P.C.R., răspîndită în întreaga țară, arăta că prima sarcină a comuniștilor este de a desfășura o intensă activitate pentru a explica masele cauzele războiului dezlănțuit de hitleriști, scopurile urmărite de Germania hitleristă și de guvernul fascist din țară în acest război, precum și căile prin care poporul român putea pune capăt războiului, să dobîndească pacea, libertatea și independența națională⁴⁶.

Publicațiile periodice antifasciste, îndrumate de Comitetul regional Banat al P.C.R., au popularizat sistematic principalele documente ale C.C. al P.C.R., cum erau : Platforma-program a P.C.R. din 6 septembrie 1941, Rezoluția C.C. din ianuarie 1942 intitulată „Pieirea sau salvarea poporului român“, Hotărîrea din iunie 1943 referitoare la încheierea Frontului patriotic antihitlerist, precum și alte documente. Platforma-program din 6 septembrie 1941, elaborată de P.C.R., prevedea : răsturnarea dictaturii militaro-fasciste, scoaterea țării din războiul antisovietic și întoarcerea armelor împotriva Germaniei, formarea unui guvern din reprezentanții tuturor forțelor antifasciste, înfăptuirea de reforme democratice.

Lupta împotriva hitleriștilor devenise în această perioadă o sarcină centrală pentru toți oamenii cinstiți din țara noastră. În februarie 1942, Comitetul regional Banat al P.C.R., prin ziarul său ilegal „Libertatea poporului“, chema masele muncitoare la lupta unită împotriva hitlerismului și la sprijinirea oricărei acțiuni îndreptate împotriva hitleriștilor.

Editarea sub conducerea comuniștilor a numeroase ziare și manifeste în limba română, maghiară și germană a exercitat o puternică influență asupra populației din regiunea Banat, linia patriotică a partidului comunist cuprinzînd treptat mase tot mai largi de oameni ai muncii⁴⁷. Glasul ferm al comuniștilor s-a făcut auzit cu tărie și atunci cînd sub masca așa-zisei specializări, guvernul fascist căuta să atragă pe unii tineri muncitori spre a-i trimite să robească în fabricile de armament din Germania. Dezvăluind adevăratele scopuri pe care le urmăreau hitleriștii, „Presa liberă“ scria : „Refuzați să plecați în Germania unde vă așteaptă o nemiloasă exploatare și otrăvire a sufletelor voastre tinere cu barbara ideologie fascistă“⁴⁸.

În Lugoj, alături de populația română majoritară, trăiesc și muncesc oameni de naționalitate germană, maghiară, evrei și alții. O parte din populația germană a fost atrasă de propaganda hitleristă în diverse organizații de tip fascist. Grupul etnic german a început să se amestece în administrația întreprinderilor lugojene, cerînd unele avantaje pentru muncitorii germani. În ianuarie 1941, de pildă, s-a cerut Prefecturii județului Severin ca la întreprinderea „Muschong“ să nu se numească comisar militar, Grupul avînd comisarul său⁴⁹, ceea ce prefectura n-a aprobat.

⁴⁶ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., cota A XXV-10, nr. 10, inventar 1580.

⁴⁷ V. Marin, V. Petrișor, *Lupta organizației P.C.R. din Banat, în fruntea maselor populare, împotriva dictaturii militaro-fasciste, pentru zdrobirea invadatorilor hitleriști*, în *Analele Institutului de Istorie a partidului*, nr. 4/1962, p. 61.

⁴⁸ „Presa liberă“, 24 ianuarie 1941.

⁴⁹ Arch. st. Lugoj, fond. Pref. jud. Severin, cabinetul prefectului, doc. nr. 62/1941, f. 3.

Față de această situație, celulele partidului comunist din oraș au trebuit să desfășoare o largă muncă politică în rândul populației de naționalitate germană.

Încă din anul 1941, comuniștii au răspândit manifeste antifasciste în limba germană prin care era demascat războiul nedrept antisovietic și caracterul antimuncitoresc al organizațiilor fasciste⁵⁰. În urma muncii politice desfășurate de comuniști și a înrăutățirii situației economice generale a țării după 1941, tot mai mulți muncitori germani au părăsit Grupul, refuzând să fie identificați cu hitleriștii din conducerea acestei organizații⁵¹. Acest proces, început în anul 1941, se accentuează în anii 1942—1943, datorită și înfrîngerilor suferite de armatele hitleriste pe frontul sovietic. În rapoartele Siguranței se întîlnesc tot mai des referiri asupra ostilității crescînde dintre populația germană și conducerea Grupului. Tot mai numeroși sînt muncitorii germani care se retrăgeau din Grup, iar alții nu mai plătesc cotizațiile impuse, care erau exagerat de mari⁵².

În vederea împiedicării mișcării de rezistență din Lugoj, începînd din anul 1941, organele represive ale dictaturii antonesciene au întreprins acțiuni de descoperire și arestare a numeroși patrioți, și în primul rînd a comuniștilor.

Numeroase documente atestă faptul că, speriate de amploarea pe care o lua lupta maselor populare din oraș, conduse de comuniști, autoritățile fasciste au trecut la intensificarea terorii. Astfel, sînt citate cazuri de trimitere în judecată la Curtea marțială din Timișoara a unor muncitoare din întreprinderile lugojene pentru „cuvînte amenințătoare la adresa conducătorului statului”⁵³, pentru că au cerut directorului, în fața celorlalți muncitori să li se creeze condiții mai bune de lucru — autoritățile socotind aceasta drept „instigare” —⁵⁴, precum și pentru faptul că au scris soților pe front „lucruri nepermise”⁵⁵, din care reieșea situația grea, mizeria în care trăiau cu copiii și familiile lor⁵⁶.

În august 1941 a fost trimis în judecată la Curtea marțială din Timișoara un muncitor de la întreprinderea „Muschong” pentru motivul că a adus insultă persoanei lui Hitler, în fața muncitorilor⁵⁷. Organele Siguranței și-au manifestat cu această ocazie îngrijorarea că asemenea acțiuni au loc chiar la începutul războiului antisovietic, cînd se ducea o intensă propagandă de preamărire a lui Hitler și a „frăției” de arme româno-germane.

Mai tîrziu, în anii următori, neîncrederea și ura populației față de Germania nazistă și războiul nedrept pe care îl purta s-au făcut și mai simțite. „Populația — se arăta în rapoartele Siguranței din Lugoj — este îngrijorată cu privire la mersul războiului hitlerist, aflat pe baza informațiilor din presa comunistă ilegală propagată de comuniști și de la militarii întorși de pe front” ;

⁵⁰ V. Marin, V. Petrișor, *op. cit.*, p. 66.

⁵¹ E. Cimponeriu, *op. cit.*, pp. 1181—1182.

⁵² V. Marin, V. Petrișor, *op. cit.*, *loc. cit.*

⁵³ Arh. st. Lugoj, fond. Pref. jud. Severin, cabinetul prefectului, doc. nr. 2145, f. 50.

⁵⁴ *Ibidem*, doc. nr. 2354, f. 9.

⁵⁵ *Ibidem*, doc. nr. 1159, f. 6.

⁵⁶ Arhiva Sfatului popular regional Banat, fond. Legiunea de jandarmi Timiș-Torontal, doc. nr. 35/1943, p. 17.

⁵⁷ Arh. st. Lugoj, fond. Pref. jud. Severin, doc. nr. 5263, f. 4.

organele Siguranței conchid că „marea majoritate a populației este împotriva războiului și privește cu simpatie victoriile armatei sovietice”⁵⁸.

Organele de represiune ale statului au fost nevoite să recunoască nu numai starea de nemulțumire crescândă a oamenilor muncii, ci și influența comuniștilor în rîndul acestora. În raportul informativ din 31 august 1941, către Ministerul de Interne, Prefectura județului Severin arăta că : „Industria textilă» din Lugoj a concediat 15 muncitori iar organele Siguranței au arestat trei din conducătorii muncitorilor lugojeni pentru că au cerut mărirea salariilor, că sînt cu idei comuniste și urmăresc o mișcare a masei muncitorilor în direcția comunistă”⁵⁹. Cei arestați au fost internați în lagărul de la Tîrgu Jiu. De altfel, încă în luna iulie 1941 un grup de muncitori de la „Industria textilă”, îndrumați de comuniști, au trimis o delegație la conducerea întreprinderii cu un memoriu în care se arăta : „Noi nu mai lucrăm cu baioneta la spate, dar nici nu părăsim fabrica, cerem îndepărtarea conducerii militare din fabrică”⁶⁰. Directorul și comandantul militar al întreprinderii n-au dat nici un răspuns la acest memoriu, în schimb au pus sub supraveghere severă pe mai mulți muncitori, parte din ei, așa cum s-a arătat, fiind chiar în luna următoare arestați.

În august 1941 a avut loc un conflict de muncă și la fabrica de calapoade „Lugojana”, unde comuniștii exercitau o puternică influență în rîndul muncitorilor. Conflictul a izbucnit la 12 august — cînd muncitorii au cerut mărirea salariilor cu 30% și plata orelor suplimentare pe categorii de salarizare — și a durat 49 de zile (pînă la 30 septembrie). El s-a încheiat abia după intervenția Curții de apel din Timișoara, care, prin decizia nr. 22/1941, a hotărît aprobarea satisfacerii revendicărilor muncitorilor⁶¹.

Pe măsura posibilităților, muncitorii lugojeni participă, la îndemnul comuniștilor, și la acte de sabotaj. La începutul anului 1942 au fost arestați numeroși muncitori ceferiști din diferite centre feroviare din Banat, între care 15 din stația Lugoj, pentru motivul că sabotează bunul mers al transporturilor⁶². Totuși, la căile ferate sabotajele continuau. În același an au fost semnalate și alte cazuri de sabotaj, de data aceasta la „Industria textilă”. Întreprinderea, în mare parte militarizată, producea pînzeturi, foi de cort, salopete și pături pentru armată. Sub îndrumarea celulei partidului comunist, muncitorii au sabotat producția de echipament militar, destinat susținerii unui război pe care îl considerau nedrept. Primind lînă pentru fabricarea de pături militare, muncitorii au introdus în soluțiile de vopsit acizi puternici care au ars lîna. După efectuarea vopsitului, au dat drumul soluției pe canalul de scurgere și, cu toată ancheta Curții marțiale din Timișoara, nu s-au descoperit autorii⁶³, toate păturile confecționate din această lînă rămînînd neutilizabile. Comandamentul militar și conducerea întreprinderii a luat severe măsuri represive pentru a

⁵⁸ Arh. st. Lugoj, fond. Pref. jud. Severin, doc. nr. 3381/1943, f. 4.

⁵⁹ *Ibidem*, doc. nr. 808, f. 85.

⁶⁰ Arh. st. Banat, fond. Inspect. ind. Timișoara, dos. nr. 226, f. 18—19.

⁶¹ Arh. St. Lugoj, fond Subinspectoratul muncii Lugoj, dos. nr. 224, f. 4—14.

⁶² *Ibidem*, fond. Pref., doc. nr. 2140, f. 5.

⁶³ *Ibidem*, fond. Chestura Poliției Lugoj, dos. nr. 14, f. 46.

împiedica sabotajul, totuși acțiunile de sabotaj continuau. În anul 1942, Tribunalul din Lugoj a judecat numai de la întreprinderea „Industria textilă“ șapte noi cazuri de sabotaj⁶⁴.

În întreprinderi muncitorii erau forțați să lucreze în condiții tot mai grele. Cei care își manifestau ostilitatea față de această situație și cei socotiți de autoritățile locale „periculoși“, adică bănuți de activitate comunistă, erau anunțați Cercului teritorial Severin pentru a fi trimiși pe front. La 2 ianuarie 1944, de exemplu, „Industria textilă“ cerea Cercului teritorial Severin să mobilizeze pentru front 15 muncitori, motivând că își reduce activitatea și muncitorii rămași fără lucru „agită pe ceilalți muncitori împotriva conducerii fabricii și a comandamentului militar⁶⁵. Față de rezistența tot mai dârză a muncitorilor împotriva măsurilor luate de autorități, Ministerul de Interne cerea prefecturilor ca rapoartele informative, începând cu luna ianuarie 1944, să fie trimise telegrafic zilnic și cifrat, cu privire la situația internă a județului respectiv⁶⁶. Aceste măsuri arătau deruta și panica ce cuprinseseră rîndurile întregii reacțiuni și adîncirea neconținută a crizei politice a regimului antonescian.

Comuniștii lugojeni continuă activitatea. Ei au strâns legături cu conducerea regională de partid Banat, de la care primesc indicații și materiale propagandistice. Mulți comuniști de la Timișoara și din alte locuri și-au găsit adăpost în Lugoj.

În ziua de 7 februarie 1943, datorită unei trădări, au căzut câteva case conspirative și au fost arestați în Lugoj șase comuniști — dintre care doi refugiați din Timișoara — pentru motivul că la percheziția domiciliară s-au găsit la ei materiale de propagandă comunistă și de multiplicare a acestor materiale, ca : lozinci, manifeste, hîrtie, șapirograf și o mașină de scris. Celor arestați li s-au dresat acte și au fost trimiși în judecata Curții marțiale din Timișoara⁶⁷.

De altfel, trebuie să menționăm aci că și în orașul Lugoj, ca și la Timișoara, Reșița, Anina, Arad, Bocșa, organizațiile partidului comunist au avut mult de suferit de pe urma activității trădătoare desfășurate de Șt. Foriș, agent al burgheziei strecurat în conducerea partidului. Datorită rapoartelor amănunțite și a listelor nominale ale membrilor de partid ce au fost înaintate la cererea acestuia, s-a înlesnit Siguranței posibilitatea de a lovi în organizațiile de partid. Astfel, în toamna anului 1942 au avut loc arestări masive de comuniști și utești și în orașul de pe Timiș⁶⁸.

Consecințele nefaste ale războiului au lovit și în țărănimea muncitoare. Rechiziționarea pentru armată a oricărui surplus de cereale, a cailor și vehiculelor, perceperea a tot felul de taxe, impozitele excesive, prestațiile, scăderea prețului la cereale etc., toate acestea au creat vii nemulțumiri în rîndurile maselor țărănești, care au opus o rezistență crescîndă dictaturii militaro-fasciste. În au-

⁶⁴ Arh. st. Banat, fond. Parchetul Curții de apel Timișoara, doc. nr. 2226/1942, f. 2.

⁶⁵ *Ibidem*, dos. nr. 213, f. 43.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ Arh. st. Lugoj, fond. Pref. jud. Severin, cabinetul prefectului, doc. nr. 5062/1943, f. 4.

⁶⁸ Ion Viñe, *Partidul Comunist Român în fruntea luptei pentru răsturnarea dictaturii fasciste*, în „23 August“, culegere de articole, Editura Politică, București, 1964, pp. 10—11 ; vezi și „Scînteia“, 5380, 16 dec. 1961.

gust 1942 a fost răspândit în cuprinsul regiunii Banat un manifest adresat țărănimii, prin care aceasta era chemată la luptă armată antifascistă⁶⁹. Rezistența antifascistă s-a manifestat și în rîndul țărănimii din raionul Lugoj. Ca forme ale luptei împotriva regimului fascist au fost protestele adresate autorităților, sabotarea aprovizionării mașinii de război hitleriste, refuzul de a plăti impozitele sau de a efectua diferite corvezi.

La Nițhidorf, sat cu populație de naționalitate germană, țărani s-au împotrivit cu hotărîre rechiziționării grîului⁷⁰. În comuna Ianova, autoritățile fasciste au întîlnit o rezistență similară împotriva rechiziționării grîului și vitelor⁷¹. În iulie 1942, țărani din comuna Belinț au ucis în bătăi un jandarm care a vrut să taie curelele mașinii de treier pentru ca țărani să nu poată începe treieratul grîului pînă la sosirea comisiei de rechiziție. De asemenea, în satul Chizătău, țărani colectaseră grîu pentru văduve, orfani și bătrîni și l-au predat agronomului pentru a fi măcinat. Acesta însă a vrut să rechiziționeze și acest grîu pentru armata hitleristă. Revoltați, locuitorii satului s-au adunat în fața primăriei și n-au plecat pînă cînd nu li s-a restituit grîul⁷². Țărani din comuna Hodoș au manifestat în fața primăriei împotriva colectării de alimente de către primar, pentru armată⁷³. În februarie 1943, în satul Sîlha, țărani au bătut pe agentul agricol pentru că a colectat cereale și vite forțat, pentru armata germană⁷⁴. La moara din comuna Boldur care măcina grîu pentru armată, au loc acte de sabotaj, pentru care motiv morarul a fost internat în lagăr, că „nu poate împiedica asemenea acțiuni“⁷⁵.

Organele Siguranței informează Prefectura județului Severin că țărani sabotează statul sub diferite forme, și anume: îngroapă surplusul de grîu, își vînd vitele mari de muncă, sub motiv că n-au nutreț⁷⁶, scutură snopii de grîu jumătate de boabe înainte de treier⁷⁷ și nu vor să mai facă însămînțări decît cît le trebuie lor la anul viitor⁷⁸.

Agenții Siguranței din Lugoj, îmbrăcați civil, urmăreau, cu ocazia târgurilor săptămînale, starea de spirit a țăranilor. De pildă, și cu ocazia târgului din 23 martie 1943, s-a constatat că țărani sînt foarte nemulțumiți din cauza războiului⁷⁹. În sate — spun țărani — nu există nici o legătură între conducere și cetățeni, fapt care are mari repercusiuni asupra populației⁸⁰.

Un rol activ în lupta antifascistă l-au avut în această perioadă și organizațiile de masă ilegale, care și-au desfășurat munca sub directa conducere a partidului comunist. „Apărarea“, organizație de masă ilegală din Banat, care avea

⁶⁹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 11, dos. nr. 42874/F.N., f. 12.

⁷⁰ „România liberă“ — Banat, 20 martie 1942.

⁷¹ *Ibidem*, 24 ianuarie 1942.

⁷² Arh. st. Lugoj, fondul Preturii Lugoj, dos. nr. 140/1943, f. 4.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 7.

⁷⁶ *Ibidem*, doc. nr. 5512, f. 42.

⁷⁷ *Ibidem*, doc. nr. 2437, f. 43.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Ibidem*, doc. nr. 5463, f. 14.

⁸⁰ *Ibidem*, fond. Pref. jud. Severin, cabinetul prefectului, doc. nr. 2749, f. 18.

legături și la Lugoj, a dat un sprijin moral și material însemnat deținuților politici comuniști și antifasciști, aflați în închisorile din Timișoara, Lugoj și Caransebeș⁸¹, trimițând alimente, încălțăminte, îmbrăcăminte, medicamente, bani.

Teroarea n-a putut să înfrîngă însă voința de luptă a comuniștilor din închisori și lagăre. Inseși organele represive au fost nevoite să recunoască că „înternarea în lagăr a comuniștilor nu constituie o izolare a lor de restul societății și nici o piedecă pentru continuarea activității”⁸². Evoluția situației de pe front dădea un puternic impuls luptei pentru răsturnarea dictaturii militarofasciste. Organele poliției din Lugoj, în raportul pe luna noiembrie 1943, informează Prefectura județului Severin, că în penitenciarul din Caransebeș și Lugoj majoritatea deținuților sînt comuniști, a căror stare de spirit — în urma evenimentelor de pe front — s-a constatat a fi foarte bună. Comuniștii — arată raportul — erau la curent cu acțiunile ofensive ale armatei sovietice, informați fiind atît de noii condamnați care erau aduși în închisoare, cît și prin intermediul comuniștilor din afară, cu care aveau strînse legături⁸³. Comitetul regional Banat al P.C.R., prin ziarul „Apărarea”, a chemat pe toți oamenii muncii din Banat să lupte pentru salvarea vieții comuniștilor și deținuților antifasciști. Cu sprijinul comuniștilor lugoieni s-au trimis pachete cu alimente și îmbrăcăminte, prin organizația locală „Apărarea patriotică”, celor din închisori.

A fost organizată, de asemenea, sprijinirea materială a prizonierilor de război sovietici care lucrau la fabrica de cărămidă și țiglă „Muschong” din Lugoj. Prizonierii sovietici, muncind în condiții foarte grele, au fost ajutați de muncitori, de diferite naționalități, cu îmbrăcăminte, încălțăminte, alimente, care le înlesneau ieșirea în oraș, îmbrăcați în haine civile⁸⁴. Organele Siguranței urmăreau cu îngrijorare dezvoltarea relațiilor de prietenie dintre muncitori și prizonierii din întreprinderi și de la muncile agricole. Într-un raport către prefectură, Siguranța din Lugoj arăta că „cei 83 de prizonieri ruși prezintă un pericol, ajungînd în contact cu populația civilă”, și nu se sfiesc să afirme că „stările din Rusia sînt mai bune decît sînt cele din România”⁸⁵.

Datorită muncii politice desfășurate de partid și în rîndurile armatei se manifestă o ostilitate crescîndă față de armata hitleristă care s-a dedat la jafuri, acte samavolnice, insulte la adresa armatei române, a populației și a autorităților, la jignirea sentimentului național etc. La Lugoj au avut loc incidente: au fost rupte și arse steaguri naziste iar în repetate rînduri au fost bătuți pe stradă hitleriști în uniformă⁸⁶. La Buziaș, „persoane necunoscute — se arată într-un raport al Siguranței — au rupt tabloul Führerului Adolf Hitler și l-au călcat în picioare”⁸⁷.

⁸¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 11, dos. nr. 8888, f. 54, 134, 136, 142.

⁸² *20 de ani de la eliberarea României*, Editura Politică, 1964, pp. 12—13.

⁸³ Arh. st. Lugoj, Pref. jud. Severin, cabinetul prefectului, doc. nr. 26459/1943.

⁸⁴ *Ibidem*, doc. nr. 3381, 6 februarie 1943, f. 7.

⁸⁵ *Ibidem*, doc. nr. 5176, f. 18.

⁸⁶ „România liberă” — Banat, 20 martie 1942.

⁸⁷ Arh. st. Lugoj, fond. Pref. jud. Severin, cabinetul prefectului, doc. nr. 140, f. 7.

Încă din primii ani de război cresc conflictele între autoritățile române și trupele hitleriste. În noiembrie 1942, de pildă, la popota ofițerilor din Lugoj, când ofițerii hitleriști aflați în popotă au pretins ridicarea unor tablouri de pe perete, care reprezentau fapte de arme ale armatei române (bătălia de la Mărășești și Cerna), ofițerii români, luînd atitudine, s-au opus pretențiilor hitleriștilor, determinîndu-i pe aceștia să părăsească popota din incinta cazărzii⁸⁸.

Atitudinea arogantă a armatei germane a provocat indignare și revoltă în rîndurile ostașilor români, în rîndurile ofițerilor patrioți și chiar ale autorităților locale.

În cazărmi au fost răspîndite manifeste antifasciste, prin care soldații erau îndemnați să refuze plecarea pe frontul antisovietic, „să dezerteze, iar dacă ajung pe front, să treacă cu primul prilej de partea armatei sovietice sau să devină partizani”⁸⁹. La scurt timp după începerea războiului hitlerist, în ziua de 25 iulie 1941, organele Siguranței au găsit ascunse în parcul gării din Lugoj o anumită cantitate de muniție și explozivi sustrase din depozitul garnizoanei Lugoj. Cercetările întreprinse de autorități n-au descoperit pe autori⁹⁰, datorită vigilenței cu care lucrau militarii patrioți îndrumați de comuniști. Unii militarii patrioți din Timișoara și Lugoj au sustras armament din magaziiile unităților lor și l-au predat partidului⁹¹.

În rîndurile armatei s-au stabilit legături între militarii antifasciști din unele unități din Timișoara, Arad, Lugoj și Lipova. În cadrul acestor unități s-au format grupe patriotice antifasciste care, sub îndrumarea comuniștilor, au dus o intensă activitate politică⁹². La Lugoj, săptămînal, celulele P.C.R. țineau ședințe, la care participau și patrioți militari, unde se discutau probleme ale muncii de partid, se distribuiau materiale de propagandă etc. Celulele de partid ajutau pe militarii patrioți în organizarea și desfășurarea ședințelor conspirative în cazărmi. Asemenea ședințe conspirative au avut loc și la Lugoj, de pildă în martie 1942, înainte plecării pe front a Regimentului 96 Infanterie, din Divizia a 19-a⁹³.

La sfîrșitul lunii ianuarie 1944, ziarul „România liberă” publica „Chemarea Frontului patriotic antihitlerist”, care, în paragraful adresat soldaților și ofițerilor, arăta: „Datoria voastră este să vă uniți cu poporul și să întoarceți armele împotriva cotropitorilor nemți și a trădătorilor de la cîrma țării”⁹⁴. Rezultă că presa ilegală a popularizat pe larg poziția militarilor care refuzau să lupte pentru interesele hitleriștilor. Ea chema toți ostașii să urmeze exemplul lor, iar populația, din orașe și sate, să le acorde sprijinul.

Munca politică desfășurată de comuniști și numeroși alți patrioți în rîndurile muncitorilor din întreprinderi, ale țărănimii, funcționarilor și armatei,

⁸⁸ Arh. st. Banat, fond. Parcheul Curții de apel Timișoara, inv. 7, dos. nr. 1/1942, f. 4.

⁸⁹ V. Marin, V. Petrișor, *op. cit.*, p. 58.

⁹⁰ Arh. st. Lugoj, fond. Pref. jud. Severin, cabinetul prefectului, dos. nr. 808. f. 85.

⁹¹ V. Marin, V. Petrișor, *op. cit.*, p. 69.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 18, dos. nr. 286, f. 37.

⁹⁴ „România liberă”, — Banat, nr. 1, 28 ian. 1944

participanți la diferite acțiuni organizate și conduse de partid a creat premise deosebit de însemnate pentru activitatea partidului, începînd cu vara anului 1943.

În împrejurări hotărîtoare pentru destinele poporului român, Partul Comunist Român a intensificat lupta pentru răsturnarea dictaturii militaro-fasciste, scoaterea țării din războiul antisovietic și întoarcerea armelor împotriva Germaniei, formarea unui guvern din reprezentanții tuturor forțelor antifasciste, înlăptuirea de reforme democratice. P.C.R. s-a declarat gata să colaboreze cu toate partidele, grupările și personalitățile, indiferent de poziția lor de clasă și de convingerile lor ideologice, pentru realizarea acestor obiective, punînd ca singur criteriu al colaborării lupta împotriva ocupanților hitleriști și a slugilor lor din țară. Partidul comunist a trecut la transpunerea în practică a acestui program. În cadrul acestor măsuri, un rol de seamă s-a acordat întăririi rîndurilor partidului. Lupta desfășurată de P.C.R. în anii războiului hitlerist și de elementele de stînga din conducerea P.S.D., în rîndurile clasei muncitoare, a dus nemijlocit la realizarea, în aprilie 1944, a Frontului Unic Muncitoresc. Unitatea de acțiune a clasei muncitoare a avut rolul hotărîtor în înlăptuirea insurecției armate din august 1944, în lupta revoluționară a oamenilor muncii pentru cucerirea puterii.

În ziua de 1 Mai 1944 s-a publicat în ziarul ilegal „Lupta patriotică“ Apelul Comitetului regional Banat al P.C.R. cu prilejul constituirii F.U.M. Ziarul a fost larg răspîndit în orașul și raionul Lugoj, citit și discutat cu multă înflăcărare de către oamenii muncii.

Comuniștii și uteciștii din Lugoj afișează în întreprinderi și pe străzi manifestul „Către întreaga clasă muncitoare! Către poporul român!“ lansat de Frontul Unic Muncitoresc la 1 Mai 1944, care chema clasa muncitoare și întregul popor la luptă hotărîită pentru salvarea țării⁹⁵. Începea o nouă etapă în lupta împotriva fascismului și a războiului.

Comitetul regional Banat al Partidului Comunist Român își intensifică activitatea. Sînt tipărite și răspîndite în întreaga regiune afișe, manifeste, chemări la luptă. Astfel, printre altele, pe mici foițe de hîrtie au apărut texte, ca : „Jos împrumutul de război nemțesc“, „Fiecare leu dat pentru împrumutul lui Antonescu prelungește suferințele noastre“⁹⁶. Acest material propagandistic a fost trimis prin curieri speciali și la Lugoj și a fost afișat de comuniști și uteciști pe clădiri, în întreprinderi, sau răspîndit pe străzi, pus în căruțele țărănilor veniți la oraș.

În manifestele, apelurile și broșurile editate și răspîndite de Comitetul regional Banat al P.C.R., comuniștii erau îndrumați să se orienteze în primul rînd spre centrele industriale, să constituie puternice formațiuni de luptă patriotice, mai ales în marile întreprinderi din Timișoara, Reșița, Lugoj, Caransebeș⁹⁷.

⁹⁵ „România liberă“ — Banat, nr. 4, 26 mai 1944.

⁹⁶ *Ibidem*, 9 mai 1944.

⁹⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 10, f. 206.

Cu ajutorul acestor formațiuni de luptă, în primăvara anului 1944, Comitetul regional Banat al P.C.R., pe baza instrucțiunilor C.C. al P.C.R. a organizat grupul de partizani „Mărășești“ în Munții Semenicului, în imediata apropiere a centrului muncitoresc Reșița⁹⁸. În condiții foarte grele, comuniștii din Timișoara au reușit să transporte în pădurea Jarvani, o mare cantitate de armament și muniție. O parte din acest armament cu care a fost înzestrat detașamentul a fost procurat cu ajutorul unui ofițer patriot de la o unitate militară din Lugoj⁹⁹. Armamentul sustras din depozitul garnizoanei Lugoj pentru detașamentul de partizani „Mărășești“ a fost transportat la Timișoara, la 11 iunie 1944, cu autoduba Manutanței din Timișoara, de către comuniști îmbrăcați în haine militare¹⁰⁰. Agenții Siguranței, jandarmeriei și ai Gestapoului, prinzând de veste de existența și activitatea partizanilor, au împresurat muntele. La 18 iunie 1944, în cursul atacului executat de jandarmi, comunistul Ștefan Plavăț, muncitor de la Atelierele C.F.R. din Timișoara, unul dintre organizatorii grupului de partizani, a căzut eroic în luptă¹⁰¹.

Traducând cu fermitate în viață planul de pregătire al insurecției armate, Comitetul regional Banat al P.C.R., sub îndrumarea directă a C.C. al Partidului Comunist Român, a luat măsuri concrete pentru crearea formațiunilor de luptă patriotice în centrele importante din Banat, între care și la Lugoj și Nădrag. La baza organizării formațiunilor de luptă patriotice a stat Frontul Unic Muncitoresc de jos. În același timp, Uniunea Tineretului Patriotic din Banat a dat publicității un apel către toți tinerii patrioți arătând că „Datoria fiecărui patriot e să împiedice cu arma în mână prefacerea țării în teatru de război“¹⁰².

În formațiunile de luptă, la Lugoj, au fost atrași peste 300 de patrioți. Aceștia au fost înarmați cu sprijinul unor comuniști din unitățile militare din oraș și instruiți în vederea luptei armate, alături de unitățile militare, pentru doborârea dictaturii fasciste, pentru ocuparea instituțiilor de stat și salvarea întreprinderilor industriale de la distrugere din partea hitleriștilor și a agenților lor¹⁰³. Cu puțin înainte de 23 August 1944, organizația de partid din Lugoj a organizat o consfătuire, sub conducerea delegatului Comitetului regional Banat al P.C.R., în cadrul căreia s-au trasat sarcini concrete fiecărui comunist de felul cum să activeze în timpul insurecției armate¹⁰⁴.

În zilele insurecției, populația orașului și raionului Lugoj și-a manifestat solidaritatea cu lupta antifascistă a formațiunilor de luptă patriotice și a armatei. Militarii aflați în garnizoană în concediu și alți patrioți lugojeni s-au

⁹⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., dos. 4670, f. 4.

⁹⁹ *Ibidem*, dos. 7070, f. 236.

¹⁰⁰ *Ibidem*, f. 176—177.

¹⁰¹ Dumitru Simulescu, *Formațiunile de luptă patriotice în insurecția populară antifascistă în 23 August 1944*, Editura Politică, 1964, p. 33.

¹⁰² N. Petrovici, *Documente privind pregătirea și desfășurarea sub conducerea P.C.R. a insurecției armate de la 23 August 1944*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.“, 4, 1959, p. 124.

¹⁰³ Arh. st. Lugoj, fond. „C-27“, dos. 1, f. 101.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

prezentat imediat la partea sedentară a Regimentului 17 Infanterie din localitate, pentru a lupta împotriva hitleriștilor. La 25 august efectivul regimentului ajunsese deja la 1 100 de oameni, față de numai 125 cât avusese înainte de 23 August. În raion, erau dizlocate: în comuna Ghizela — școala de subofițeri de transmisiuni, în satul Chizătău — Regimentul 5 A.A. și Regimentul 6 Artilerie grea, care a ocupat dispozitivul Lugoj-Timișoara, conform planului de luptă al Comandamentului armatei române privind Banatul.

Formațiunile patriotice au luat sub pază întreprinderile industriale din Lugoj și Nădrag, gara, poșta și telefoanele, controlul circulației, urmărind, mai ales, mișcările trupelor hitleriste din oraș și în trecere prin oraș.

În întreprinderi, s-au organizat detașamente de muncitori, conduse de comuniști pentru paza instalațiilor. Alături de patrulele militare activau și echipe patriotice, gata de luptă pentru apărarea principalelor obiective din oraș.

La 25 august, celulele comuniste din Lugoj au organizat una dintre cele mai importante acțiuni din perioada insurecției. Văzînd că direcția penitenciarului din oraș trăgănează punerea în libertate a deținuților politici, comuniști și antifasciști și aflînd de intenția de a elibera o dată cu aceștia și pe legionarii din închisoare, precum și alte elemente dușmănoase, inclusiv condamnații de drept comun, a fost organizată o mare demonstrație de masă. La chemarea partidului sute de oameni ai muncii s-au adunat în fața penitenciarului și au manifestat pînă ce conducerea acestuia a fost obligată să pună în libertate pe toți deținuții comuniști și antifasciști ¹⁰⁵.

Cu sprijinul formațiunilor de luptă patriotice și al populației, Divizia 19 Infanterie, acționînd energic, a dezarmat în ziua de 27 august garnizoanele hitleriste din orașele Lugoj, Caransebeș, Reșița etc., făcînd prizonieri și capturînd materiale de război, armament și tehnică de luptă ¹⁰⁶.

Insurecția armată victorioasă din august 1944 a avut o însemnătate deosebită pentru poporul român. Organizată și condusă de Partidul Comunist Român, ea a deschis calea unei epoci de profundă înnoire a țării. Masele populare din orașul și raionul Lugoj, prin acțiunile lor desfășurate în perioada anilor 1941—1944, împotriva dictaturii antonesciene și a mașinii de război hitleriste, și-au adus contribuția la această luptă eroică și grea.

¹⁰⁵ G. Tuțui și E. Cimponeriu, *Aspecte ale activității formațiilor de luptă patriotice din Banat (23 August 1944 — 6 martie 1945)*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.“, nr. 2, 1958, p. 72.

¹⁰⁶ Col. C. Nicolae, *Din lupta armatei române pentru eliberarea patriei de sub jugul fascist (23 August 1944 — 25 octombrie 1944)*, în „Studii“, nr. 3, 1965, p. 515.